

пільними інтересами серед учнівської молоді, вплив земських установ на початкову освіту – все це не лише драгувало, але й лякало реакціонерів» [10, 135]. «Важливу справу народної освіти уряд не повинен випускати зі своїх рук», – наголошував у доповіді міністр народної освіти Д. Толстой. На межі XIX–XX ст. у міркуваннях уряду стосовно народної школи пріоритету набули важелі економічного характеру, що засвідчили осмислення можновладцями ролі освіти як чинника розвитку продуктивних сил країни.

Педагогічні та культурницькі аспекти державної політики щодо початкової освіти були другорядними, оскільки зумовлювалися домінуючим політичним вектором імперії. Переконливим підтвердженням цього є постійне «охоронництво» і консерватизм у підходах до змісту народної освіти, адже найпершим предметом був Закон Божий. Зміст офіційної документації засвідчує, що важливість народної освіти як фундаментальної засади подальшого прогресу держави добре розуміли консерватори у верхах.

Отже, вища влада Російської імперії, за аналогією освічених урядів Європи, вирішила заохочувальними засобами прискорити розвиток просвітництва серед населення. Водночас шкільна політика уряду була досить суперечливою. З одного боку, царат, керуючись бюрократичними традиціями, був зацікавлений у певній уніфікації системи освіти, що засвідчили Положення про початкові народні училища, які регламентували всю діяльність початкових шкіл. З іншого – станова, національна, конфесійна політики самодержавства призводили до роздрібнення народної освіти. Основними чинниками, що визначали шкільну політику російського уряду в другій половині XIX ст., були завдання соціальної модернізації країни, потреби різних соціальних верств в освіті та мінімальна участь держави щодо фінансування діяльності початкової школи.

1. Герасимов И.В. Модернизация России как процесс трансформации ментальности // *Русская история: проблемы ментальности: Тезисы докл. науч. конф.* – М., 1994.
2. Народное образование и педагогическая мысль России кануна и начала империализма (малоисследованные проблемы и источники): Сб. науч. тр. / Под ред. Э. Днепрова. – М., 1980.
3. Ерошкин Н.П. История государственных учреждений дореволюционной России. – М., 2008.
4. Письмо М.Н. Каткова Александру III (июль 1884 г.) // *Былое.* – 1917. – № 4.
5. Драч О.О. Вища жіноча освіта в Російській імперії другої половини XIX – початку XX ст. – Черкаси, 2011.
6. Иванов А.Е. Управление высшей школой России в конце XIX – начале XX вв. // *Историографические и исторические проблемы русской культуры: Сб. ст. / Отв. ред. Л. Пушкарев.* – М., 1983.
7. Школа России накануне и в период революции 1905–1907 гг.: Сб. науч. тр. / Под ред. Э. Днепрова. – М., 1985.
8. Днепров Э.Д. Российское образование в XIX – начале XX в. – М., 2001. – Т. 2.
9. Положение о начальных народных училищах // *Сборник постановлений по Министерству народного просвещения.* – СПб., 1876. – Т. 3.
10. Оржеховский И.В. Из истории внутренней политики самодержавия в 60–70-х гг. XIX века. – Горький, 1974.

Borysenko N.M. The school educational policy of the Russian Empire government in the second half of XIX century: analysis of the components and actual tendencies. School educational policy of the government in the Russian Empire during the second half of the XIX century is analyzed in the article.

Key words: school educational policy, Ministry of public education, Russian Empire

В. С. Єрмілов

ГУБЕРНСЬКІ ТА ПОВІТОВІ З'ЇЗДИ ЗЕМСЬКИХ ЛІКАРІВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

У статті висвітлені роль і діяльність перших в Україні губернських та повітових з'їздів земських лікарів з організації медико-санітарної справи в Херсонській і Таврійській губерніях та на півдні Бессарабії.

Ключові слова: Південь України, земська медицина, з'їзди земських лікарів

Формування сучасного громадянського суспільства в Україні передбачає активну участь у ньому діячів місцевих органів влади та фахівців різних галузей діяльності через їхні громадські корпоративні об'єднання. У зв'язку з цим, актуальним є аналіз досвіду земств різних рівнів – губернських і повітових – стосовно земської медицини, де громадський вплив на формування та діяльність системи надання медичної допомоги населенню був найбільш значущим. Особливо виразно це можна прослідкувати на прикладі Півдня України, адже саме тут земська медицина мала визнані досягнення у багатьох видах діяльності. Так, значний вплив на рівень розвитку громадської медицини мали з'їзди, в яких брали участь як лікарі, так і діячі місцевих органів влади.

На вагоме значення таких з'їздів вказувалося від початку їх проведення. Загальні дані про всеросійські та губернські з'їзди наводили та підкреслювали їх провідну роль у розвитку громадської медицини відомі тогочасні історики земств і земської медицини І. Моллесон, Я. Абрамов, М. Капустін, І. Попов, Б. Веселовський, З. Френкель [1]. Таким же чином висловлювались і радянські історики медицини С. Ігумнов, П. Канєвський, П. Заблудовський, І. Страшун, М. Левіт, С. Верхратський [2]. У наш час загальну позитивну оцінку з'їздам лікарів царського періоду давали М. Мірський, В. Кузьмін, Н. Ємельянова [3].

Лікарі вперше почали збиратися на крайові з'їзди природознавців і лікарів у Києві 1861 і 1862 рр. [4, 195]. За їх прикладом, з 1867 р. стали проводитися всеросійські з'їзди природознавців і лікарів. Всього майже за 50 років їх відбулося 13, з них 3 – в Україні (1871 і 1893 рр. у Києві та 1883 р. в Одесі). Активну участь в усіх всеросійських з'їздах брали українські лікарі. Починаючи з одеського з'їзду, у наступних виділялася секція земської медицини, а представник Херсонського земства Силуянов ще 1879 р. на VI з'їзді запропонував регулярно скликати всеросійські з'їзди гігієністів і земських лікарів [5, 55]. З 1885 р. почали проводитися більш важливі для громадської медицини з'їзди Товариства російських лікарів у пам'ять М. Пирогова, в яких активними учасниками були лікарі Півдня України (М. Уваров, М. Тезяков, О. Корчак-Чепурківський, М. Васильєвський та ін.).

Однак найбільше значення для південного регіону мали місцеві губернські та повітові з'їзди. На роль з'їздів херсонських земських лікарів та членів управ у плануванні заходів з покращення медичного обслуговування населення вказувала О. Майстренко [6]. Проаналізували лікарські з'їзди Таврійської, Херсонської та Катеринославської губ. з проблем охорони здоров'я населення О. Черемісін і М. Герасименко [7]. На вирішальну роль X Херсонського губернського з'їзду лікарів і членів управ у формуванні санітарної організації звернула увагу Н. Коцур [8]. Про особливий вплив X і XI Таврійських губернських з'їздів на основи організації місцевої земської медицини писав В. Присенко [9]. Побіжно окремі з'їзди Бессарабської губернії розгля-

дали Є. Попшой і Б. Аккерман [10]. Втім, тема медичних з'їздів у південному регіоні вивчена недостатньо. Тому метою нашого дослідження є висвітлення ролі губернських і повітових з'їздів лікарів та представників управ у комплексному вирішенні питань громадської медицини в Херсонській, Таврійській та на півдні Бессарабської губ.

Єдиного центру громадської медицини у Російській імперії не існувало, тому «важну роль в її установленні і розвитку играв «коллективный разум» нескількох поколінь лікарів, который формировался первоначально на губернских врачебных съездах» [11, 48]. Вперше такі з'їзди відбулися (після Тверського 1871 р.) у Бессарабській і Таврійській 1873 р. та Херсонській губ. 1874 р. За кілька років до них поступово приєдналися інші губернії імперії. Всього у Бессарабській губ. відбулося 9 з'їздів, Таврійській – 11, Херсонській – 15.

Від заснування земського управління, у Херсонській губ. сталися три холерних епідемії (1866, 1871, 1872 рр.). Губернська управа прийшла до висновку, «что всякие особые меры останутся безсильны, пока не будет устроена как следует медицинская часть... Такая задача не поддавалась разрешению вне соображений с местными в уездах условиями и средствами и вне всестороннего обсуждения вопроса специалистами-медиками». Тому ще у 1872 р. «для установления правильного взгляда на способ применения врачебной помощи на практике и для разрешения других, чисто практических и специальных вопросов, управа признавала полезным созвать съезд земских врачей, по одному от уезда, с участием членов от каждой из уездных управ» [12, 341–343]. Губернські збори 1873 р. погодилися з думкою управи і запропонували їй скликати такий з'їзд. Перший Херсонський губернський земсько-медичний з'їзд, за пропозицією відомого в губернії громадського діяча П. Зеленого, відбувся 15–20 червня 1874 р. в Одесі. Він розглядав широкий діапазон питань: параметри лікарської діяльності, організацію віспощелення, протиепідемічні заходи, особлива увага приділялася боротьбі з сифілісом. Тоді ж було вирішено скликати губернські з'їзди щорічно. На II з'їзді (1875 р.) вирішили: «Положения, выработанные на губернских медицинских съездах, должны быть принимаемы всеми уездами к руководству... Съезд находит желательным и необходимым, чтобы ни один медицинский вопрос не решался земским собранием без участия в обсуждении этих вопросов земских врачей» [13, 774].

VI (1879 р.) та VII (1881 р.) з'їзди прийняли обов'язкові постанови для населення губернії, на випадок появи епідемічних захворювань. Надзвичайне значення мав X з'їзд лікарів і членів управ, який заклав основи першої в Україні Херсонської земської санітарної організації та розробив програму санітарної статистики. Керівним органом медико-санітарної справи були визнані губернські з'їзди лікарів і членів управ. З'їзди проводилися під керівництвом губернської управи та публічно, в них брали участь також і не земські лікарі, а з 1895 р. запрошувалися міські (думські) лікарі та представники міських управ, що підкреслювалось навіть назвами з'їздів: XIII з'їзд лікарів і представників земських та міських управ і XIV з'їзд земських і міських лікарів та представників управ.

У 1890-х рр. Міністерство внутрішніх справ почало звужувати програми занять з'їздів, потім заборонило публічність та участь представників управ. Губернське земство звернулося до міністерства з клопотанням про зміну цих вимог і йому вдалося отримати

дозвіл на проведення з'їздів, «на основании особах правил, выработанных самим земством» [14, 289]. Хоча на початку XX ст. ставлення державної влади до скликання медичних з'їздів погіршилося: «Причина такого похода – нарастание в стране социально-политического кризиса и усиление революционного движения» [15, 55]. Все це відбилось на періодичності скликання з'їздів. Так, якщо з 1874 до 1883 рр. у Херсонській губ. вони скликалися щорічно, то з 1883 до 1899 рр. – проводилися через 2–4 роки, а на початку XX ст. відбувся тільки один з'їзд – XV (1904 р.). Запланований на 1914 р. XVI губернський з'їзд, через події Світової війни так і не відбувся.

Паралельно губернським проводилися і повітові з'їзди лікарів. У деяких повітах вони почалися навіть дещо раніше і часто проводилися 2–4 рази на рік. Повітові з'їзди лікарів були дорадчими органами при місцевих земських управах і діяли згідно інструкціям, затвердженим відповідними земськими зборами. Так, 1876 р. III з'їзд лікарів та представників земських управ Херсонської губ. у правилах для губернських з'їздів передбачав, що до програми їхніх занять мають входити і питання запропоновані повітовими з'їздами. А VI з'їзд (1879 р.), склавши план улаштування медичної частини в губернії, про повітові з'їзди записав, що всі питання побудови та змін медичної частини в повітах «должны составлять предмет предварительного обсуждения в уездном медицинском съезде» [13, 778]. Однак не завжди повітові органи влади рахувалися з колективною думкою лікарів. Так, у 1880 р. з'їзд лікарів Єлизаветградського повіту заявив, що, через ігнорування управою його рішень, з'їзди втрачають сенс і проведення їх на деякий час призупинені. З другої половини 1880-х рр. повітові з'їзди часто називали нарадами лікарів при повітовій управі. Підготовку питань до них і обов'язки секретарів виконували, як правило, повітові санітарні лікарі, що значно підвищувало рівень цих заходів.

Перший з'їзд земських лікарів Таврійської губ. відбувся 24–27 квітня 1873 р. На ньому та майже на всіх наступних представники земських управ участі не брали. Це не дивно, адже на перших п'яти з'їздах розглядалися загальні теоретичні питання організації земської медицини. І тільки VI з'їзд у 1880 р. вперше присвятив свої засідання стану захворюваності дифтерією, лікуванню у Сакській грязелікувальниці, положенню земських лікарів та іншим медичним питанням стосовно губернії. На цьому ж з'їзді відносно подальшого їх проведення було вирішено: якщо один повітовий з'їзд лікарів заявить питання і представить програму його обговорення, то губернська земська управа розсилає їх всім земствам і якщо 2–3 повітові земства це питання підтримають, тоді губернська управа скликає губернський з'їзд. Губернська управа і сама може скликати губернський лікарський з'їзд, якщо вона вважає це за потрібне [16]. Отже, перші чотири губернські з'їзди відбувалися щорічно, а наступні скликалися через кілька років.

На IX з'їзді земських лікарів Таврійської губ. 1892 р. голова губернської земської управи А. Стевен пояснив відсутність на ньому представників земств так: «По распоряжению начальства все прения должны происходить на строго научной почве, сознаваемая-же, вероятно, земцами некомпетентность их на этой почве, служит, кажется, одною из причин отсутствия по настоящее время представителей уездных земств» [17, 15]. Будучи присутнім на всіх засіданнях з'їздів, він запевнив, що праці з'їзду будуть терміново надруковані, розіслані повітовим земським зборам і, після от-

римання їх висновків, губернська управа доповість губернським зборам для прийняття відповідних рішень. На X з'їзді (1895 р.), що детально розглядав стан медико-санітарної справи в губернії, лікарський інспектор губернії П. Алянчиков заявив: «Земство получало на них полезные советы и указания, на основании которых направляло или старалось направлять свою деятельность; оно вдело в этих съездах полезное учреждение, должное войти в строй земской медицины» [18, 3].

Останній, XI губернський з'їзд (1913 р.) проходив уже за участі представників земств і на ньому була організована міська секція, на якій «городским общественным деятелям была дана возможность обсудить врачебно-санитарные нужды городов» [19, 40]. Міська секція навіть планувала збирати окремі з'їзди міських лікарів і представників міст, але, як і в Херсонській губ., події Світової війни завадили подальшому проведеному і земських, і міських з'їздів.

У Таврійській губ. одночасно з губернськими проходилися також повітові з'їзди лікарів. Ще перший губернський з'їзд «пришел к убеждению, что уездные съезды врачей необходимы в виду того, что знакомясь на уездных земствах друг с другом, участковые врачи изучают санитарные нужды и положение населения данного уезда. При этом желательно, чтобы уездные съезды были не менее 1 раза в год» [16, 21]. Починаючи з 90-х рр. XIX ст., роль повітових з'їздів виконували лікарські ради при повітових управах, а в Мелітопольському та Дніпровському повітах лікарські наради при управах. До складу цих колегіальних медичних органів входили декілька гласних за вибором повітових зборів, всі члени управи, всі дільничні лікарі повіту, повітовий та міський санітарний лікарі та земський ветеринарний лікар. Збиралися вони не рідше 2 разів на рік. Постанови цих колегіальних органів управа доповідала повітовим земським зборам для прийняття необхідних рішень [20, 252–253].

У Бессарабській губ. перший з'їзд земських лікарів відбувся також 1873 р., а всього їх було 9 (останній у 1914 р.). Ці з'їзди розглядали важливі питання організації та діяльності земської медицини і мали суттєвий вплив на повітову медицину, зокрема й повітів південної Бессарабії. Так, наприклад, на I з'їзді лікарів і на VIII з'їзді лікарів і представників земств були чітко виражені профілактичні напрями діяльності земств губернії, боротьба з епідеміями. На VIII з'їзді ці питання підіймали відомі ще попередньою діяльністю в Херсонській губ. санітарні лікарі О. Корчак-Чепурківський, М. Рашкович і повітовий лікар Н. Дорошевський (раніше працював в Одесі з І. Мечниковим) [21]. Однак тривалі перерви у проведенні губернських з'їздів порушували спадковість у розгляді важливих питань і послаблювали об'єднуючий вплив колективної думки лікарів на діяльність земських органів. У південних повітах Бессарабії діяли також повітові з'їзди лікарів. Наприклад, з'їзд земських лікарів Аккерманського повіту в 1902 р. розглядав питання втілення в життя народу медичних знань. З'їзд клопотав перед повітовими земськими зборами і щодо організації літніх курсів для сільських учителів з вивчення основ медицини, гігієни та ветеринарії [10, 74].

Отже, в південних губерніях України першими з усієї Російської імперії (після Тверської губ.) почали проводити губернські з'їзди земських лікарів. У Херсонській та Бессарабській губ. відразу, а в Таврійській – за кілька років. На з'їздах розглядалися важливі питання організації та діяльності медико-санітарної справи. У більшості з'їздів брали участь представники земств. Паралельно

активно діяли і повітові з'їзди лікарів. Все це позитивно впливало на розвиток громадської (земської та міської) медицини південного регіону.

1. Моллесон И. *Земская медицина*. – Казань, 1871; Абрамов Я.В. *Что сделало земство и что оно сделает*. – М., 1889; Капустин М.Я. *Основные вопросы земской медицины*. – СПб., 1889; Попов И., Осипов Е., Куркин П. *Русская земская медицина*. – М., 1899; Веселовский Б.Б. *История земства за сорок лет*. – СПб., 1909; Френкель З.Г. *Очерки земского врачебно-санитарного дела*. – СПб., 1913.
2. Идумнов С.Н. *Очерки развития земской медицины в губерниях, вошедших в состав УССР, в Бессарабии и в Крыму*. – К., 1940; Каневский Л., Лотова Е., Идельчик Х. *Основные черты развития медицины в России в период капитализма*. – М., 1956; Заблудовский П., Жук А. *Столетие общественной медицины в России // Очерки истории русской общественной медицины (К столетию земской медицины)*: Сб. ст. / Под ред. П. Калью. – М., 1965; Страшун И.Д. *Полвека земской медицины (1864–1914) // Там же*; Левит М.М. *Становление общественной медицины в России*. – М., 1974; Верхратський С.А. *Історія медицини: Навч. пос.* – К., 1983.
3. Мирский М.Б. *Российская земская медицина (к 130-летию земства) // Проблемы социальной гигиены и истории медицины*. – 1994. – № 2; Кузьмин В.Ю. *Отношение государственной власти к съездам земских врачей // Проблемы социальной гигиены и истории медицины*. – 2002. – № 6; Емельянова Н.А. *Сто лет прошло, а проблемы остались. Невыученные уроки XII Пироговского съезда // Бюллетень Национального НИИ общественного здоровья РАМН: Мат. Межд. симпозиума «Актуальные вопросы истории медицины и здравоохранения»*. – М., 2013.
4. Ціборовський О.М. *На варті здоров'я: Історія становлення соціальної медицини і охорони громадського здоров'я України*. – К., 2010.
5. Блохина Н.Н. *Санитарно-гигиенический аспект деятельности съездов русских естествоиспытателей и врачей // Проблемы социальной гигиены, здравоохранения и истории медицины*. – 2011. – № 2.
6. Майстренко О.А. *Професійна та громадська діяльність земських лікарів Херсонської губернії // Аганіт*. – 2004. – № 14–15; Майстренко О.А. *Роль Херсонського земства в медичному обслуговуванні населення у 1865–1917 рр.: Автореф. дис... канд. іст. наук*. – К., 2006.
7. Черемісін О., Герасименко М. *Лікарські з'їзди у структурі земської медицини Південної України кінця XIX – початку XX ст. // Чорноморський літопис*. – 2010. – Вип. 2.
8. Коцур Н. *Роль земств у становленні вітчизняної гігієни в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) // Волинські історичні записки*. – 2010. – Т. 5.
9. Присенко В.Г. *Историческое наследие в здравоохранении Крыма // Проблемы социальной гигиены, здравоохранения и истории медицины*. – 1997. – № 3.
10. Попушой Е., Аккерман Б. *Земские врачи о роли народного образования в гигиеническом воспитании крестьянства // Советское здравоохранение*. – 1990. – № 2.
11. Мирский М.Б. *Российская земская медицина (к 130-летию земства) // Проблемы социальной гигиены и истории медицины*. – 1994. – № 2.
12. *Отчет о девятилетней деятельности земских учреждений Херсонской губернии. Народное здравие // Сборник Херсонского земства*. – 1875. – № 7.
13. *Свод постановлений Херсонских губернских земско-медицинских съездов // Земская медицина Херсонской губернии*. – Херсон, 1888.
14. *Исторический очерк деятельности Херсонского Губернского Земства за 1865–1899 гг.* – Вып. II. – Херсон, 1905.
15. Кузьмин В.Ю. *Отношение государственной власти к съездам земских врачей // Проблемы социальной гигиены и истории медицины*. – 2002. – № 6.
16. *Протоколы съезда Таврической губернии 1873–1880 гг.* – Симферополь, 1881.

17. IX-й съезд земских врачей Таврической губернии 1892 г. Журналы и приложения. – Симферополь, 1892.
18. Труды X Губернского съезда земских врачей Таврической губернии. – Т. I: Журналы заседаний съезда 31 мая – 8 июня 1895 г. Приложения №№ 1, 2, 3. – Симферополь, 1895.
19. Труды XI Губернского съезда врачей и представителей земств Таврической губернии. – Том III: Журналы заседаний съезда и доклады комиссий. – Симферополь, 1913.
20. Труды XI Губернского съезда врачей и представителей земств Таврической губернии. – Т. I: Делегатские доклады. – Симферополь, 1913.
21. I-й съезд земских врачей Бессарабской области. – Кишинев, 1873; VIII-й губернский съезд врачей и представителей земств Бессарабской губернии. – Кишинев, 1897.

Yermilov V.S. The province and district conventions of county doctors in the Southern Ukraine. In the article is represented the role of the first Ukrainian province and district conventions of county doctors and their activity in the organizations of medical practice in Kherson and Taurida provinces as well as in the Southern Bessarabia. **Key words:** Southern Ukraine, county medicine, conventions of county doctors

О. І. Михайлов

РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНИХ БАНКІВСЬКИХ УСТАНОВ ТА ЇХ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ДВОРЯНСТВА БЕССАРАБСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ (друга половина XIX – початок XX ст.)

У статті розглянуто значення Дворянського та Селянського банків для поміщицької верстви в Бессарабії. Проаналізовано ставлення дворянства до питань державної підтримки у сфері кредитування. Ключові слова: дворянство, Бессарабія, кредит, Дворянський банк, Селянський банк

Сьогодні спостерігається підвищення інтересу до вивчення історії окремих станів населення. Однією з таких досліджуваних верств є дворянство. Реалізація селянської реформи 1861 р. спричинила утворення спеціальних кредитних установ, які мали допомагати селянам викуповувати земельні наділи та підтримувати поміщицькі господарства в нових капіталістичних умовах. Такими установами стали іпотечні державні банки. Проблема взаємодії іпотечних державних банків і дворян Бессарабії та інших регіонів імперії досліджувалася науковцями й раніше. Однак питання характеру, особливостей і наслідків урядової політики щодо підтримки земельними банками поміщицького стану в Бессарабії дотепер є ще недостатньо розв'язаним.

До публікацій радянського періоду відносяться монографії І. Гіндіна [1; 2], який навів приклади зростаючих пільг для поміщиків у Дворянському банку. Вагому статистичну та довідкову інформацію містить праця Д. Шемякова [3]. Змістовними, на наш погляд, є розвідки сучасних українських вчених, які досліджують різні аспекти діяльності кредитних установ та дворянського стану. Так, публікація І. Дружкової, на матеріалах дореволюційної преси, засуджує діяльність Селянського поземельного банку, що продавав землі поміщиків селянам за високими цінами та не виправдовував своєї назви [4]. Важливу інформацію щодо роботи земельних банків містять праці В. Кириченка [5; 6]. Значну цінність для розробки цієї тематики становить дослідження Л. Циганенко, в якому приділяється увага кредитно-фінансовій діяльності дворянства Бессарабської губернії [7]. Мета цієї статті – на основі архівних матеріалів та наукових праць, проаналізувати відомості про допомогу поміщицькій верстві, яку надавали відділення державних банків Бессарабської губ. і пріоритетні напрями, якими опікувалися ці установи.

За реформою 1861 р. дворянство зберегло у власності більшу частину землі. Проте, її подальше використання як засобу виробництва потребувало докорінної перебудови поміщицьких господарств за капіталістичними економічними законами. Підтримкою дворянству в цих нових умовах стали державні банки. В указі Сенату Олександр II зокрема зазначав: «Устрій наших головних державних банкових установ, які засновано ще у минулому столітті, не відповідає більше сучасним обставинам і потребує докорінної перебудови» [5, 120]. Така позиція імператора була небезпідставною, адже існуючі в Російській імперії банки дореформеного періоду не могли забезпечити ефективний розвиток капіталістичних відносин у державі. Особливо це стосувалося двох банків, які знаходились у полі зору міністерства фінансів, – Державного комерційного та Позичкового. Обидва банки виявились органами фаворитизму: Позичковий – для дворянської верхівки, Комерційний – для іменитого купецтва [1, 83].

Сільське господарство Бессарабії пореформеної доби розвивалося в умовах суперечливих переплетень капіталістичних і докапіталістичних виробничих відносин, за наявності величезного масиву поміщицьких земель. У промисловості та транспорті відчувались негативні тенденції: вузькість ринку, недостатність робочої сили, неповнота фінансування, тиск самодержавного устрою [8, 476–477]. Таким чином, слабка кредитна система унеможливила поступовий розвиток держави: сприяння лише поміщикам та купцям ліквідувало ринкову конкуренцію, що призводило до застарілості та відсталості військової техніки, господарського реманенту. Варто згадати, що апогеєм цієї приреченої економічної політики стала поразка Російської імперії у Кримській (Східній) війні (1853–1856 рр.). Реформування старої банківської системи відбулося не одразу. В 1857 р., знизивши відсоток за вкладами для спрямування нових грошових потоків у залізничне будівництво, уряд порушив основу своєї монополії на ці капітали і розхитав фундамент системи дореформених банків. Через 2 роки було прийнято рішення про ліквідацію Державного комерційного та Позичкового банків. Наслідком їх сторічного існування стала величезна розтрата капіталів і значне запізнення розвитку капіталістичного банківського кредиту. Тому царський уряд був змушений взятися за організацію в державі капіталістичного кредиту. Практично до 1917 р. Росія була майже єдиною країною, де центральним банком був Державний [1, 83], мережа відділень якого планомірно розповсюджувалася всією територією імперії.

Головною кредитною установою Бессарабської губ. було відділення Державного банку в Кишиневі. У 1886 р. керівником установи був колезький радник Микола Миколайович Гиждеу, контролером – колезький радник Федір Васильович Грузинцев, касиром – статський радник Петро Андрійович Базилевич, бухгалтером працював колезький радник Федір Максиміліанович Корвин-Дзигитицький [9, 72]. Відділення, разом з приписаними до нього 8 казначействами, розташованими в Кишиневі, Бендерах, Бельцях, Сороках, Оргеєві, Хотині, Акермані, Ізмаїлі, та значною кількістю ощадних кас, посідало ключові позиції майже в усіх банківських операціях, відіграючи центральну роль на місцевому грошовому ринку. Станом на 1911 р., в Ізмаїлі діяло казначейство Кишинівського відділення Держбанку на чолі з колезьким радником А. Гиржевим. Воно відало приютом, зберіганням грошових зборів і доходів, а також видачею грошових позик, сприяло утворенню ощадних кас [10, 333]. Поширеним явищем